Anna Czarnocka

Instytut Biblioteka Polska w Paryżu
ORCID 0000-0003-3518-819X

O zbiorach sztuki Biblioteki Polskiej w Paryżu

On the Art Collections of the Polish Library in Paris

Wchodząc na dziedziniec Biblioteki Polskiej w Paryżu, budynku pochodzącego z drugiej połowy XVII wieku, nie można oprzeć się wzruszeniu (il. 1). Naprzeciwko wejścia, w tyle dziedzińca, znajdują się trzy tablice upamiętniające historię Biblioteki. Pośrodku, pod orłem wawelskim z koroną, wmurowano tablicę przypominającą najważniejsze daty z historii instytucji, począwszy od 1838 roku, a więc powstania Biblioteki Polskiej, oraz 1853 roku – przeniesienia do własnego domu. Po lewej i prawej stronie znajdują się tablice z nazwiskami osób zasłużonych dla instytucji. Nazwisk jest wiele – trzydzieści osiem na lewej i dwadzieścia cztery na prawej tablicy. Wymienione są tu także instytucje[1] i miasta. Wśród zasłużonych znajdują się wybitne postacie powstania listopadowego z księciem Adamem Jerzym Czartoryskim na czele, generałowie, historycy, ale też pisarze, poeci – Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, twórcy zasłużeni dla kultury jak Fryderyk Chopin czy dwaj Francuzi, przyjaciele „sprawy polskiej": Karol Montalembert i Felicyt Lamennais (il. 2). Na tablicy po prawej stronie umieszczono dalszą część nazwisk osób zasłużonych dla działania instytucji, nazwiska darczyńców i pracowników aż do czasów współczesnych (il. 3). Czwarta tablica, upamiętniająca generalny remont budynku, który został przeprowadzony w latach 2000–2004 przez Towarzystwo Historyczno-Literackie pod egidą jej ówczesnego prezesa, Kazimierza Piotra Zaleskiego, znajduje się w sieni przy wejściu do Biblioteki (il. 4).

Z pewnością tablice nie obejmują wszystkich nazwisk zasłużonych dla Biblioteki Polskiej. Luki te w miarę możliwości są wypełniane z pomocą badaczy zajmujących się poszczególnymi postaciami emigrantów i ich dorobkiem. Brak jest również nazwisk artystów, którzy swoimi darowiznami w znacznym stopniu wzbogacili zbiory Biblioteki, jak Jan Ekiert czy Bolesław Biegas.

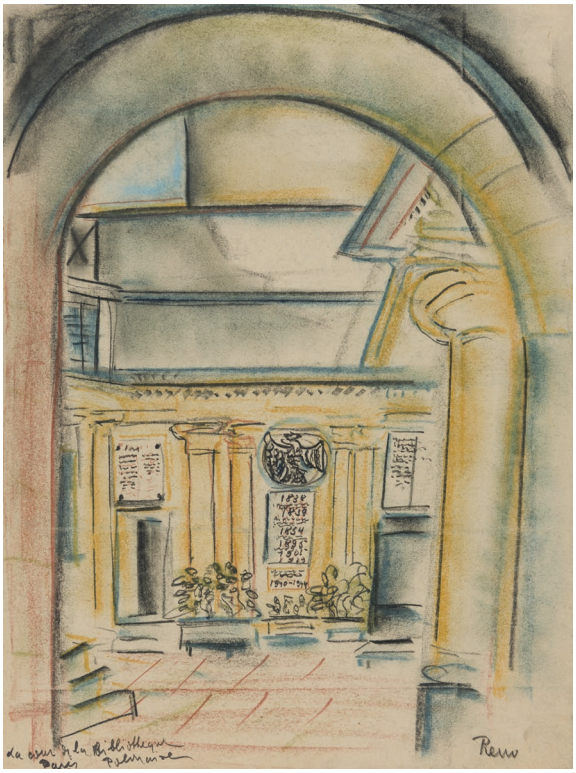

Il. 1. Irena Hassenberg (Irène Reno), Dziedziniec Biblioteki Polskiej w Paryżu, około 1950 roku, kredka, tusz, 315 x 233 mm, nr inw. Rys.393.4, projekt PAUart, www.pauart.pl, domena publiczna

Kiedy mówimy o Bibliotece Polskiej w Paryżu, nie możemy pominąć Towarzystwa Literackiego. W witrynach salonu na pierwszym piętrze są prezentowane najważniejsze dokumenty dotyczące powołania do życia instytucji: akt założycielski Towarzystwa Literackiego Polskiego z 29 kwietnia 1832 roku, podpisany w Paryżu przez trzynastu członków, akt sejmowy detronizacji cara Mikołaja I jako króla Polski zapadły na posiedzeniu połączonych Izb 25 stycznia

[1] Wymienione są w kolejności: Ministerstwo Oświaty Francuskie, Miasto Paryż, Sejm Krajowy Galicyjski, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Miasto Warszawa, Miasto Poznań.

Il. 2. Tablica pamiątkowa mieszcząca się po lewej stronie dziedzińca Biblioteki Polskiej w Paryżu, fot. Jean-Marc Moser

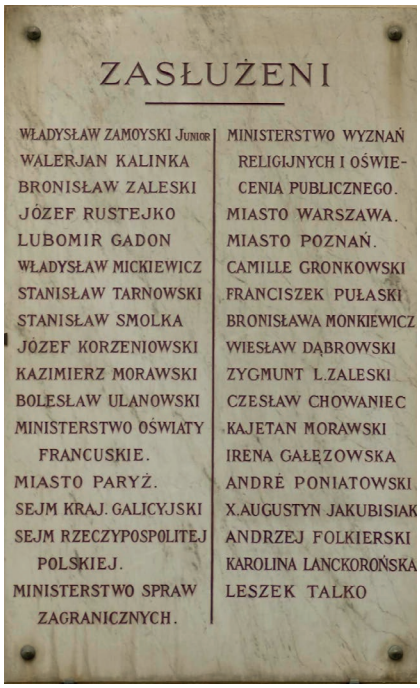

Il. 3. Tablica pamiątkowa mieszcząca się po prawej stronie dziedzińca Biblioteki Polskiej w Paryżu, fot. Jean-Marc Moser

Il. 4. Tablica pamiątkowa mieszcząca się przy wejściu do Biblioteki Polskiej w Paryżu, fot. Jean-Marc Moser

1831 roku w Warszawie, ustawa o kokardzie narodowej z 1831 roku oraz akt założenia Biblioteki Polskiej w Paryżu, dekret Napoleona o przyznaniu miana instytucji użyteczności publicznej i księga zbierająca dokumenty założycielskie Biblioteki Polskiej oraz Towarzystwa Historyczno-Literackiego „Założenie Biblioteki Publicznej Polskiej w Paryżu" z 1865 roku, ilustrowana herbem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, nadal używanym przez Towarzystwo Historyczno-Literackie, złota księga Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej z lat 1857–1939, „Visiteurs et bienfaiteurs". Tu zostały także zaprezentowane medale wybite ku czci narodu polskiego walczącego przeciwko zaborcy, „A l'héroïque Pologne" Jeana-Auguste'a Barre'a z 1831 roku czy medal „Polonia" z 1832 roku tego samego autora.

Wystawione eksponaty od razu informują o różnorodności zbiorów instytucji. Są to przede wszystkim archiwa, biblioteka oraz kolekcje sztuki. Dziedzictwo dokumentalne XIX wieku zostało wpisane w 2013 roku do rejestru UNESCO „Pamięć świata". Zbiory przechowywane w Bibliotece Polskiej w Paryżu, jednej z największych polskich instytucji emigracyjnych, obejmują: w dziale bibliotecznym – około dwustu tysięcy druków zwartych, trzydziestu tysięcy broszur i ulotek, w większości emigracyjnych; w dziale archiwów – dokumenty Wielkiej Emigracji, dokumenty królewskie, korespondencje prywatne i inne, łącznie około siedmiu i pół tysiąca jednostek rękopisów; w dziale zbiorów sztuki – malarstwo, rysunek, grafikę, plakat, rzeźbę, fotografię, pamiątki i obiekty sztuki, zbiór numizmatyczny z kolekcją medali, dokumentację artystyczną oraz mapy i atlasy, łącznie kilkanaście tysięcy eksponatów[2].

Prawie wszystkie obiekty, z niewielkimi wyjątkami, są darami emigrantów, ich rodzin czy też przyjaciół, często członków Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Były one przyjmowane, niekiedy w złym stanie zachowania i konserwowane w miarę możliwości. Jak pisał Julian Ursyn Niemcewicz w *Odezwie Wydziału Historycznego do współziomków* (1838): „Archiwum Wydziału, biblioteka i wszelkie

[2] Dane te pochodzą sprzed kilku lat. Obecnie trwają prace inwentaryzacyjne w poszczególnych działach Biblioteki, które pomogą sprecyzować liczbę obiektów wchodzących w skład zbiorów. Ważnym etapem pracy był grant Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki: Opracowanie naukowe zbiorów rzeźby, malarstwa, rysunku, miniatur i grafiki THL / BPP, w oparciu o prace inwentaryzacyjne i w połączeniu z wydaniem katalogów najciekawszych materiałów. Grant uzyskany dzięki pośrednictwu Polskiej Akademii Umiejętności, obejmujący opracowanie kilkunastu tysięcy obiektów zakończył się w 2022 roku.

jego zbiory, tak w Paryżu zgromadzone, jak z gron postronnych przesyłane, a dziś na ziemi obcej bezpieczniejsze jak na rodzinnej, stają się i są własnością narodową”[3].

Obecnie, w dużej mierze dzięki staraniom prezesa Kazimierza Piotra Zaleskiego[4] i Rady Towarzystwa Historyczno-Literackiego, sytuacja instytucji uległa radykalnej poprawie. Z problemami finansowymi borykały się kolejne pokolenia emigrantów od momentu powstania Biblioteki Polskiej[5]. Od 1893 roku Biblioteka stanowi własność Polskiej Akademii Nauk, mającej siedzibę w Krakowie. Po trudnych czasach związanych z drugą wojną światową i reżimem komunistycznym w Polsce Biblioteka była administrowana głównie przez Towarzystwo Historyczno-Literackie, a także poprzez odnowienie porozumienia z PAU i powstanie Instytutu Biblioteki Polskiej w Paryżu. Dziś instytucja znalazła silnego partnera w postaci Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które wspomaga Towarzystwo Historyczno-Literackie[6] i Polską Akademię Umiejętności. Dyrektor Instytutu[7] ma poparcie w postaci dwóch wicedyrektorów – w Paryżu oraz Krakowie. Jako najważniejsze zadanie instytucji wyznaczono przeprowadzenie pełnej inwentaryzacji zbiorów. Dotyczy to każdego działu Biblioteki Polskiej. Prace trwają już od wielu lat, ale dopiero teraz, dzięki powiększeniu liczby pracowników oraz zapewnieniu odpowiedniego sprzętu technicznego, mogą być skutecznie kontynuowane.

Historia kolekcji artystycznych

Ryciny, rysunki i medale należały od początku do zasobów nowej instytucji. W przemówieniu inauguracyjnym wygłoszonym w dniu otwarcia Biblioteki Polskiej – 24 marca 1839 roku – hrabia Ludwik Plater podał liczbę dokumentów stanowiących podwaliny tej książnicy: dwa tysiące sto dziewięćdziesiąt cztery książki, sto czterdzieści siedem map, dwadzieścia dziewięć medali, dwadzieścia trzy stare monety, osiem form gipsowych do odlewów, a także trzysta dziewięć rysunków, grafik, nut i portretów. Niestety obecnie w zbiorach sztuki nie możemy rozpoznać dokumentów wymienionych przez Platera, a podarowane monety i formy gipsowe zaginęły w czasie drugiej wojny światowej.

Pierwszy zarejestrowany dar wpłynął w roku inauguracyjnym instytucji od Aleksandra Rypińskiego. Było to szesnaście „portretów narodowych” i dwanaście wizerunków sławnych dam. Wśród innych donatorów tego pierwszego okresu znajdujemy: słynnego rytownika Antoniego Oleszczyńskiego (1794–1879), rysownika i malarza Napoleona Ordę (1807–1883), uczestnika powstania listopadowego, polityka i historyka Teodora Morawskiego (1797–1879), pisarkę Klementynę z Tańskich Hoffmanową (1798–1845), przywódcę polskiej emigracji, księcia Adama Jerzego Czartoryskiego (1770–1861), historyka i działacza emigracyjnego Leonarda Chodźkę (1800–1871) oraz wydawcę i publicystę Eustachego Januszkiewicza (1805–1874). Również generał Władysław Zamoyski (1803–1868) podarował Bibliotece sto sześćdziesiąt trzy ryciny. Podobnie generał Karol Kniaziewicz (1762–1842) przeznaczył dla Biblioteki około tysiąca rycin i rysunków, w tym liczbę samych rycin określono dokładnie na dwieście trzynaście. Karol Kniaziewicz sam był całkiem zdolnym malarzem

[3] J. U. Niemcewicz, Odezwa Wydziału Historycznego do współziomków, 1838, Archiwa Instytutu Biblioteka Polska w Paryżu.

[4] Kazimierz Piotr Zaleski jest dziś prezesem honorowym Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Funkcję prezesa sprawuje od 2024 roku Jean Rozwadowski.

[5] Patrz: L. Gadon, *Z życia Polaków we Francyi. Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, 1832–1882*, Paryż–Kraków 1883; F. Pułaski, *Biblioteka Polska w Paryżu w latach 1893–1948*, Paryż 1948; J. Pezda, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1893*, Kraków 2013 (tamże obszerna bibliografia); *Biblioteka Polska w Paryżu: zarys historii i prezentacja zbiorów*, red. W. Kordaczuk, E. Kosieradzka, E. Rutkowska, Paryż–Warszawa 2014.

[6] Na ostatnim walnym zebraniu Towarzystwa Historyczno-Literackiego jego rola została zdefiniowana w sposób następujący: „Uznane za organizację użyteczności publicznej w 1866 roku THL jest stowarzyszeniem, którego historyczną siedzibą jest Biblioteka Polska w Paryżu, przy 6 quai d'Orléans. THL jest głęboko zakorzenione w polskich społecznościach we Francji, skupiając osoby zainteresowane polską historią, społeczeństwem i kulturą, a także stosunkami francusko-polskimi, przeszłością, teraźniejszością i przyszłością. Od prawie dwóch wieków THL stanowi forum badań, wymiany i spotkań na te tematy. (*Reconnue d'utilité publique en 1866, la SHLP est une association dont le siège historique est la Bibliothèque Polonaise de Paris, au 6 quai d'Orléans. Forte d'un très ancien enracinement dans les communautés polonaises en France, réunissant ceux qui s'intéressent à l'histoire, à la société et à la cultures polonaise, comme aux relations franco-polonaises, passées, présentes et à venir. La SHLP est depuis près de deux siècles un lieu de recherches, d'échanges et de rencontres sur ces sujets*)”.

[7] Pierwszym dyrektorem Instytutu Biblioteka Polska w Paryżu został mianowany profesor dr hab. Maciej Forycki, w Krakowie – dr hab. Janusz Pezda, profesor UJ, w Paryżu – Ewa Rutkowska.

Il. 5. Karol Kniaziewicz, *Widok Enghien-les-Bains*, około 1834 roku, olej na płótnie, 37 x 56 cm, nr inw. M.33, projekt PAUart, www.pauart.pl, domena publiczna

amatorem i z dumą przechowujemy w Bibliotece Polskiej jego albumy z rysunkami oraz obraz olejny przedstawiający okolice Enghien-les-Bains, gdzie miał swoją posiadłość (il. 5)[8].

Największy dar wpłynął od bibliofila i kolekcjonera, wojewody Macieja Wodzińskiego (1873–1848). Zbiory Muzeum Narodowego im. Wodzińskich w Dreźnie, założonego w 1848 roku, zostały w lutym 1850 roku włączone do kolekcji Biblioteki Polskiej. Liczbę rycin przekazanych wówczas Bibliotece szacuje się na około czterdziestu czterech tysięcy. Do powiększenia zbiorów graficznych przyczyniali się także zaprzyjaźnieni z emigrantami Francuzi, wśród nich Karol de Montalembert (1810–1870), który przekazał do Biblioteki aż dwa tysiące trzysta rycin.

Jak postępowała praca z tak olbrzymią liczbą obiektów? Nie można było zatrzymać tak wielkiej ilości prac w Bibliotece, szczególnie że w tym okresie główny nacisk został położony na udostępnianie zbiorów bibliotecznych.

Dopiero w 1926 roku przystąpiono do skatalogowania i wydzielenia rycin, które stanowią obecnie podwaliny Gabinetu Rycin i Rysunków PAU w Krakowie. Doktor Stanisława Sawicka z pomocą trzech osób podjęła się naukowego opracowania kolekcji rycin w latach 1927–1931. Ryciny zostały podzielone na polskie i obce. Po wyodrębnieniu tych ostatnich utworzono katalog kartkowy według nazwisk rytowników, malarzy oraz haseł tematycznych. Ten cenny zbiór, w liczący siedemnaście tysięcy osiemset pięć rycin oraz czternaście tysięcy siedemset osiemdziesiąt dziewięć plansz wydawnictw artystycznych (ryciny wklejone w albumy oraz znajdujące się w wydawnictwach graficznych), obejmujący między innymi dzieła: Andrea Mantegny, Albrechta Dürera (sześćdziesiąt cztery oryginalne drzeworyty, pięćdziesiąt sześć miedziorytów) i Rembrandta van Rijna (pięćdziesiąt jeden rycin, w tym prawdopodobnie dwadzieścia cztery późniejsze odbitki z płyt oryginalnych), został przesłany na podstawie umowy z PAU do Polski w roku 1931.

Wśród przekazanych do Krakowa ponad trzydziestu dwóch tysięcy obiektów, aż dwadzieścia siedem tysięcy pochodziło z kolekcji Macieja Wodzińskiego. Wydzielone ryciny nie dotyczyły tematów polskich. Opracowania rycin, które pozostały w Paryżu, podjął się w latach 1931–1932 doktor Jerzy Sienkiewicz. Utworzył on katalog kartkowy według podziału na portrety (dwa tysiące pięć portretów ułożonych alfabetycznie według nazwisk osób portretowanych) oraz ryciny autorskie (dwa tysiące trzysta czterdzieści dziewięć prac według rytowników). Podział zaproponowany przez Sienkiewicza, świetnie odpowiadający zbiorowi emigracyjnemu, przetrwał do dziś.

[8] Władysław Zamoyski odegrał decydującą rolę w zakupie budynku przy 6 quai d'Orléans na użytek Biblioteki Polskiej. Patrz J. Pezda, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1893*, Kraków 2013.

W zbiorze graficznym Biblioteki Polskiej, najliczniejszym w dziale kolekcji artystycznych, znajdują się ponadto ryciny z dedykacją uczestnika wojen napoleońskich i kolekcjonera Adolfa Cichowskiego, publicysty Kazimierza Woźnickiego czy też bibliotekarza i bibliofila Władysława Strzembosza, który przez kilkanaście lat pełnił obowiązki kustosza zbiorów. Gromadził on głównie pamiątki narodowe: monety, medale, reprodukcje, trochę mebli i porcelany oraz ryciny o tematyce patriotycznej, nawiązujące do historii Polski. Te pamiątki narodowe odgrywały zawsze ważną rolę w życiu naszej instytucji. Należą do nich świadectwa polskiego życia emigracyjnego: ilustracje przedstawiające instytucje, uroczystości i wydarzenia związane z Polską we Francji, jak szkoła polska, sceny balów czy went dobroczynnych publikowane w paryskich wydawnictwach. Podczas takich uroczystości sprzedawano także ryciny. I tak na przykład prace Jana Lewickiego przeznaczone na sprzedaż zostały opatrzone etykietkami następującej treści: „Przedaje się na rzecz składki na DOM DLA BIBLIOTEKI POLSKIEJ W PARYZU. / Członkowie Komissyi składkowéj są: / Władysław Zamoyski, prezes. / Stanisław Małachowski, / Eustachy Januszkiewicz, / Adam Mickiewicz, / Karol Sienkiewicz. / Adres Komissyi: przy ulicy des Saussayes, 3, w Paryżu". Takie etykietki zachowały się na dwóch egzemplarzach widoku *Souvenir du Camp Hongrois, Polonais et Italien / Sous Widdin en Turquie 1849*.

Ryciny o tematyce ikonograficznej dotyczącej Jana Sobieskiego, Józefa Poniatowskiego, Józefa Piłsudskiego, Fryderyka Chopina oraz prace graficzne artystów takich jak Adam Piliński czy Józef Pankiewicz były prezentowane na wystawach tematycznych poświęconych tym postaciom w latach 30. i 40. ubiegłego wieku. Bardzo ważnym i ciekawym zbiorem pozostają ryciny tworzącego w Paryżu grafika Konstantego Brandla, prezentowane kilkakrotnie w ramach wystaw w Bibliotece Polskiej po 2004 roku. Do najcenniejszych prac, które znajdowały się w zbiorze już przed 1946 rokiem, należą ryciny Petera de Jode, Romeyna de Hooghe, Jeremiasza Falcka, Jeana-Pierre'a Norblina czy też autorów polskich, takich jak: Bolesław Bałzukiewicz, Feliks Jasiński, Antoni Kamieński, Ignacy Łopieński, Karol Mondral, Józef Pankiewicz, Adam Piliński, Henryk Redlich, Jan Rubczak, Bronisław Zaleski, Jan Ziarno.

Po burzliwej przeszłości znaczonej latami drugiej wojny światowej – kiedy to dzięki akcji ratowania zbiorów, zorganizowanej przez ówczesnego dyrektora Franciszka Pułaskiego z udziałem personelu bibliotecznego, kolekcje Biblioteki zostały zdeponowane częściowo poza Paryżem, w La Flèche, posiadłości Henriego de Montforta, bibliotekach miejskich w Tuluzie, Pau i Montpellier – oraz ich powrocie do instytucji po zakończeniu wojny sytuacja Biblioteki uległa w znacznym stopniu ustabilizowaniu. Nie udało się uchronić wszystkich obiektów, a wiele z nich – wywiezionych przez Niemców – zaginęło bądź uległo zniszczeniu. Niestety nie posiadamy przedwojennych inwentarzy dzieł sztuki, a zachowane zdjęcia zrobione tuż po wojnie dotyczą głównie dewastacji pomieszczeń (il. 6).

Il. 6. Zdewastowane pomieszczenie Biblioteki Polskiej w Paryżu, 1944 rok, Zbiory Internetowe Biblioteki Polskiej w Paryżu

W 1948 roku ukazały się w maszynopisie dwa pierwsze tomy katalogu rycin przygotowanego przez Emilię Fiszer i Denise Wrotnowską na bazie katalogu kartkowego doktora Jerzego Sienkiewicza. Trzy pozostałe tomy, obejmujące wykaz rycin w układzie według nazwisk rytowników, ukazały się również w maszynopisie rok później, przy czym ich liczba nieznacznie wzrosła (dwa tysiące czterysta dwanaście portretów i trzy tysiące dwieście trzydzieści sześć ułożonych według nazwisk rytowników).

Inaczej kształtuje się historia zbiorów malarskich, które z wyjątkiem obrazów należących do Muzeum Adama Mickiewicza, a więc obrazów Zofii Szymanowskiej Lenartowiczowej i Walentego Wańkowicza, są niemal w całości darami otrzymanymi po 1946 roku. Wśród strat wojennych znajdował się portret olejny Józefa Piłsudskiego namalowany przez Stefana Norblina, który jednak się odnalazł i powrócił tymczasowo do Biblioteki jako depozyt Collegium Maius UJ w Krakowie.

Podobnie po 1946 ukształtowały się zbiory rzeźby, fotografii, plakatów[9], monet i medali (na nowo utworzona została cała kolekcja numizmatyczna), rysunków i kartograficzne. W przypadku tych ostatnich – oprócz map dawnych, sięgających końca XVIII wieku, opracowanych przez Zbigniewa Dyrdonia, pracownika Archiwum Narodowego w Krakowie[10] – w większości są to dary po zniszczeniach drugiej wojny światowej. Do najbardziej wartościowych należy zespół map dawnej Polski w opracowaniu generała Wojciecha Chrzanowskiego i jego zespołu. Chrzanowski otrzymał pomoc finansową w postaci zapisu od generała Paca i zasiłek od księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. Począwszy od 1833 roku, każdego roku zespół kartografów wydawał po parę sekcji mapy, a całość została ukończona prawdopodobnie w 1859 roku. Była to jedna z pierwszych publikacji Biblioteki Polskiej, której patronowała Komisja Wydawnicza przy Towarzystwie Historyczno-Literackim, powołana do życia 4 listopada 1856 roku pod przewodnictwem Władysława Czartoryskiego (1828–1894). Należeli do niej działacze emigracyjni: publicysta, krytyk literacki i historyk sztuki Julian Klaczko (1825–1906), historyk i publicysta Walerian Kalinka (1826–1886) oraz wydawca i księgarz, współzałożyciel księgarni i drukarni polskiej w Paryżu, Eustachy Januszkiewicz (1805–1874).

Kolekcja numizmatów, obejmująca ponad tysiąc obiektów, powstała w większości po 1945 roku. Składają się na nią dary członków Towarzystwa Historyczno-Literackiego oraz medaliony i medale wchodzące w skład Muzeum Adama Mickiewicza. Numizmaty stanowiły integralną część zbiorów Biblioteki Polskiej już od jej powstania, a więc od 1838 roku. Sam zbiór, liczący w 1939 roku około tysiąca siedmiuset obiektów, został zapieczętowany i wywieziony przez Niemców kilka miesięcy po ich wkroczeniu do Paryża, w październiku 1940 roki. Składały się na nie głównie dary pochodzące od: księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, Władysława Potockiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Ludwika Platera, Teodora Morawskiego, generała Henryka Dembińskiego, generała Karola Kniaziewicza, Henriego Schmidta, Wiktora Zienkowicza, Towarzystwa Dobroczynności Dam Polskich, a przede wszystkim – senatora Macieja Wodzińskiego, osiadłego po klęsce powstania listopadowego w Dreźnie. Bogaty zbiór Wodzińskiego, liczący tysiąc sto osiem monet i medali, w tym pięćdziesiąt złotych i sześćset siedemdziesiąt dwa srebrnych, został na mocy jego testamentu przekazany w 1850 roku Bibliotece Polskiej w Paryżu. Kolekcja miała charakter bardziej uniwersalny, na modłę zbiorów XVIII-wiecznych, i łączyła monety, medale, żetony, być może także pieniądze papierowe, sięgające proweniencją od antyku do połowy XIX wieku. W archiwach naszej instytucji odnajdujemy cząstkowe spisy monet i medali należących do tej, zaginionej dziś, kolekcji. Wśród ofiarodawców znajdują się także: Adam Mickiewicz, Julian Fontana, Leon Urmowski i inni. Dary wzbogacające kolekcję numizmatyczną były przekazywane do wybuchu drugiej wojny światowej, a do najważniejszych należą zbiory Muzeum Adama Mickiewicza, utworzonego przez syna poety, Władysława, w 1903 roku, które jako jedyne zachowały się prawie w całości.

Należy też przypomnieć, że od początku swego istnienia Towarzystwo Literackie, a później Towarzystwo Historyczno-Literackie, wydawało medale na cześć wybitnych osobistości zasłużonych w walce o wolność i niepodległość – Polaków lub postaci związanych z emigracją polską. Wśród pierwszych dzieł znajdują się medale zamówione na cześć Roberta Cutlara Fergussona, markiza de La Fayette'a, księcia Adama Czartoryskiego i Dudleya Couttsa Stuarta. Jednym z najpiękniejszych jest medal pamiątkowy dla Zygmunta Krasińskiego wykonany według projektu Cypriana Kamila Norwida, a to ze względu na swoją prostą, klasyczną, harmonijną kompozycję. Ciekawe rozwiązanie ikonograficzne zaproponował w pięknym medalu pamiątkowym Biblioteki Polskiej w Paryżu, wydanym w 1946 roku, Henri Dropsy, przywołując wybitne postacie w dziejach Biblioteki i jej rolę dla emigracji (il. 7).

Dzięki hojności i ofiarności wielu rodaków, kolekcjonerów i artystów, którzy odpowiedzieli na apel ówczesnego dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu, Franciszka Pułaskiego, na nowo zainicjowana po zakończeniu wojny kolekcja obejmuje: dziś monety, medale polskie i obce, medaliony, banknoty, odznaczenia, odbitki i tłoki pieczętne. Sprawując pieczę nad zbiorem i systematycznie go rozszerzając, nasza instytucja kontynuuje tę tradycję.

[9] Zbiór plakatów został opracowany przez Annę Agnieszkę Szablowską i opublikowany w 2011 roku w jej pracy *Plakat polski w Bibliotece polskiej w Paryżu*. Od tego czasu zbiory plakatu znacznie się powiększyły, przede wszystkim o prace wydawane w Polsce oraz plakaty zapowiadające wydarzenia związane z Polską na emigracji, głównie wystawy i koncerty.

[10] Z. Dyrdoń, *Katalog Zbioru Kartograficznego Towarzystwa Historyczno-Literackiego Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. I, Warszawa 2021.

Il. 7. Henri Dropsy, Medal w podzięce Polakom i Francuzom ratującym zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu, 1946 rok, gips, średnica 22,4 cm, nr inw. N 626, fot. Jean-Marc Moser

Zbiór fotografii

Fotografia zajmuje w naszych zbiorach miejsce szczególne, ponieważ początki jej powstania wiążą się z przybyciem do Francji polskich emigrantów. Niektórzy z nich, szukając możliwości zarobku, utworzyli zapewne krócej lub dłużej trwające wędrowne warsztaty fotograficzne. Z pewnością będzie to w przyszłości jeszcze przedmiotem badań[11].

Z kilku tysięcy fotografii znajdujących się w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu opracowanych merytorycznie zostało ponad tysiąc zdjęć oraz dwadzieścia jeden dagerotypów, a zinwentaryzowanych ponad cztery tysiące. Głównie są to zasoby dotyczące zbioru Mickiewiczowskiego, Olgi Boznańskiej i Bolesława Biegasa. Fotografie te – różnorodne pod względem tematyki i treści – stanowią niesłychanie ciekawy materiał do badań nad życiem, sztuką i kulturą polskiej emigracji we Francji.

Do najcenniejszych „narodowych pamiątek" należą dagerotypy i zdjęcia ze spuścizny Władysława Mickiewicza, wśród których liczne są portrety rodzinne i wizerunki osób z kręgu Mickiewiczowskiego. Znajdują się tu portrety Adama Mickiewicza autorstwa Michała Szweycera i Nadara, wizerunki poety na łożu śmierci, liczne portrety samego Władysława Mickiewicza, Marii z Malewskich Mickiewiczowej, Cecylii z Szymanowskich Mickiewiczowej, Aleksandra Mickiewicza, Maryli Wereszczakówny, Antoine'a Bourdelle'a, Ignacego i Heleny Paderewskich. W zbiorze znajduje się ciekawy album z pobytu Władysława Mickiewicza w Nowogródku w 1922 roku. Po opracowaniu tych materiałów okazało się, że wśród zdjęć typu carte de visite również były fotografie z kolekcji Władysława Mickiewicza. Wyłoniony i opracowany został cały szereg dodatkowych fotografii, dotyczących głównie osób związanych z Mickiewiczem. Nadmienić też należy, że część fotografii znajduje się w archiwach naszej instytucji, w poszczególnych spuściznach, i w związku z tym nie jest jeszcze w pełni zinwentaryzowana[12].

Równie pasjonujące są fotografie ze zbiorów Olgi Boznańskiej i Bolesława Biegasa. Zawierają one przede wszystkim portrety, często we wnętrzu atelier – co pozwala niekiedy na identyfikację i datowanie prac artystów – oraz ukazują krąg rodzinny, znajomych i przyjaciół. Reprodukcje, w tym niektórych zaginionych prac, były nam szczególnie pomocne w redagowaniu *catalogue raisonné* Bolesława Biegasa, autorstwa Xawerego Derynga. Wykorzystywano

[11] Praca ta została podjęta kilka lat temu przez Małgorzatę Marię Grąbczewską.

[12] Zbiór fotografii był opracowywany naukowo przez M. M. Grąbczewską oraz w ostatnich latach Andrzeja Biernata. Jednak jeszcze wiele fotografii XX wieku nie jest zinwentaryzowanych i czeka na opracowanie merytoryczne. M. M. Grąbczewska zwróciła uwagę na reprodukcje fotograficzne obrazów olejnych (sześćdziesięciu czterech) z Łazienek Królewskich, wykonane w latach 30. XX wieku przez Józefę Bułhakównę. Dziewięć z nich to fotografie obiektów uznanych za zaginione w okresie drugiej wojny światowej, figurujących na liście strat MKiDN i znanych tylko z niewyraźnych reprodukcji katalogów drukowanych. Są to między innymi: *Diogenes z latarnią* Gerrita Claesz Blekera, *Muszle* Abrahama van Calraet (Kalraat), *Jeździec na gniadym koniu* oraz *Kobieta na białym koniu* Francesco Casanovy, *Chłopiec z piłką* Henriego-Pierre'a Danloux, *Psy myśliwskie na tle krajobrazu* oraz *Dzikie kaczki na tle pejzażu* Roelandta Saverya.

także zdjęcia dotyczące rzeźbiarzy Franciszka Blacka i Edwarda Wittiga[13]. Kolekcja fotografii pozwala na prowadzenie badań nad działalnością poszczególnych atelier fotograficznych. I tak na przykład zachowane prace wileńskiego fotografa Abdona Korzona były ważnym uzupełnieniem katalogu fotografii tego artysty. Obecnie są opracowywane zdjęcia z okresu drugiej wojny światowej. Dotyczą one przede wszystkim obecności wojsk polskich we Francji. Jesteśmy świadomi, że opracowanie tego interesującego zbioru pozwoli na odkrycie jeszcze wielu skarbów w tej dziedzinie.

Stosunkowo niewielki, w porównaniu ze zbiorami grafiki czy malarstwa, zbiór rzeźby zawiera prace artystów tworzących na emigracji. Jego lwią część stanowią rzeźby Bolesława Biegasa. Ciekawe są zespoły prac: Franciszka Blacka, Cypriana Godebskiego, Wandy Jurgielewicz, Wandy Ładniewskiej-Blankenheim lub Edwarda Wittiga. Większość artystów reprezentują pojedyncze prace. Sa to na ogół portrety emigrantów, jak na przykład popiersie Władysława Mickiewicza dłuta Kazimiery Małaczyńskiej.

Muzeum Adama Mickiewicza

Zróżnicowane zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu pozwoliły na utworzenie odrębnych ekspozycji stałych, z których najstarsza jest prezentowana w Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu.

Zbiory tego muzeum to zespół prac o wprost bezcennej dla kultury polskiej wartości. Rękopisy, liczne druki, pamiątki, obrazy, medaliony, rysunki i ryciny oraz wszelkiego rodzaju suweniry związane z kręgiem Mickiewiczowskim zostały przekazane przez najstarszego syna poety – Władysława Mickiewicza. W 1903 roku założył on muzeum w Bibliotece Polskiej i stał się jego pierwszym dyrektorem. Instytucja została jednak poddana gruntownym przemianom po zniszczeniach, jakich doznała w trakcie drugiej wojny światowej. Po zakończeniu prac remontowych w 2004 roku opracowania na nowo jego koncepcji podjęła się Ewa Rutkowska przy współpracy z autorką niniejszego szkicu – Anną Czarnocką. Ekspozycja, zaprojektowana początkowo jako dziesięć stacji, z których każda była poświęcona fragmentowi życia poety, została zmniejszona po przeprowadzce do mniejszej sali. W sali muzealnej przedstawiono koleje losu Adama Mickiewicza, ze szczególnym naciskiem na jego pobyt i działalność poza granicami kraju. Wśród najcenniejszych pamiątek Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu[14] znajdują się: rękopisy *Dziadów. Części III* (dedykacja, przedmowa), autograf *Ustępu* i wiersza *Do przyjaciół Moskali*, a także rękopis wygłoszonego przez poetę w 1832 roku w Paryżu odczytu „O duchu narodowym", brudnopis pierwszej redakcji *Ksiąg* zatytułowany *Katechizm Pielgrzymstwa Polskiego* i fragment *Ksiąg Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego* oraz brudnopis powstały w Paryżu i Lozannie w latach 1833–1842 [?] „Zdania i uwagi z dzieł Jakuba Bema, Anioła Ślązaka i Sę-Martensa". Do zbiorów muzealnych należy także między innymi powstały w Paryżu w 1843 roku rękopis *Przedmowy* Zygmunta Krasińskiego do poematu *Przedświt*.

Do najcenniejszych eksponatów można zaliczyć „Album musical" kompozytorki i pianistki Marii Szymanowskiej zawierający nuty i różnojęzyczne sentencje z lat 1810–1841. Znajdują się tu między innymi autografy: Josepha Haydna, Wolfganga Amadeusza Mozarta, Nicolo (Nicolasa Isouarda) i Giovanniego Paisiello, Johanna Sebastiana Bacha i Ludwiga van Beethovena oraz dołączone później przez Celinę Mickiewiczową, córkę Szymanowskiej, utwory Fryderyka Chopina, Franza Liszta, Stanisława Moniuszki i Stanisława Szczepanowskiego[15]. Pochodzący z 1846 roku zapis nutowy kompozycji do ballady Adama Mickiewicza *Czaty* autorstwa Stanisława Moniuszki oraz autograf muzyczny Władysława Żeleńskiego *Konrad Wallenrod* (opera w czterech aktach według poematu Adama Mickiewicza) z 1884 roku należą do zbiorów przekazanych instytucji przez Władysława Mickiewicza, podobnie jak liczne edycje dzieł poety, książki z jego biblioteki oraz książki z dedykacjami Adama Mickiewicza.

W kolekcji Mickiewiczowskiej znajduje się wiele portretów przedstawicieli emigracji polskiej. Są to przede wszystkim ryciny, litografie i medaliony – te ostatnie głównie autorstwa polskiego rzeźbiarza Władysława Oleszczyńskiego i jego mistrza, zaprzyjaźnionego z Adamem Mickiewiczem, Pierre'a-Jeana Davida d'Angers. Są to także obrazy – przede wszystkim portrety rodzinne namalowane przez Zofię Szymanowską, późniejszą Lenartowiczową,

[13] Informacje o zawartości opracowanej już partii kolekcji znajdują się na stronie www.pauart.pl.

[14] Najważniejsze eksponaty z kolekcji Muzeum Adama Mickiewicza są omówione w pracy zbiorowej *Towarzystwo Historyczno-Literackie. Biblioteka Polska w Paryżu*, Paryż 2014.

[15] „Album musical" Marii Szymanowskiej w opracowaniu R. Suchowiejko został wydany w Krakowie, Musica Iagellonica, oraz Paryżu, Société Historique et Littéraire Polonaise, w 1999 roku.

przyrodnią siostrę Celiny Mickiewiczowej, oraz prace przyjaciela poety, Walentego Wańkowicza. Kolekcję tę wzbogacają akwarele i rysunki zawarte w dwóch albumach córki Władysława Mickiewicza, Heleny. Wzruszające są pamiątki rodzinne, pieczołowicie przez Władysława przechowywane. Należy do nich: różaniec z tuhanowieckich liści i ziarenek ofiarowany Adamowi Mickiewiczowi przez Marylę Wereszczakównę, ostatnie pióro poety z adnotacją Marii, wnuczki poety, iż było to pióro „mojego Dziadka, przywiezione z Konstantynopola", biżuteria rodzinna, pamiątki z pogrzebu, maski pośmiertne, biurko, przy którym Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza* i wiele innych cennych suwenirów, przybliżających nam postać poety i krąg otaczających go postaci (il. 8).

W 1948 roku został wydany w formie maszynopisu inwentarz sześciuset sześćdziesięciu ośmiu portretów, obiektów i suwenirów Muzeum Adama Mickiewicza, spisany przez Bronisławę Monkiewicz i Emilię Fiszer.

Część zachowanych prac stanowi zalążek zbiorów dzisiejszego Salonu Chopina.

Il. 8. Biurko Adama Mickiewicza, przekazane przez jego syna, Władysława, nr inw. OM 245, fot. Hanna Zaworonko, zbiory Muzeum Adama Mickiewicza w Bibliotece Polskiej w Paryżu

Salon Chopina

Salon Fryderyka Chopina w Bibliotece Polskiej w Paryżu jest dziś jedynym miejscem we Francji poświęconym kompozytorowi. W niezmienionej postaci istnieje od 2009 roku, kiedy to został zainicjowany dla uczczenia sto sześćdziesiątej rocznicy śmierci Fryderyka Chopina[16] (il. 9). W tym samym roku w sąsiedniej sali miała miejsce ważna wystawa poświęcona kompozytorowi i jego kręgowi paryskiemu prezentująca wiele suwenirów przechowywanych w różnych działach naszej instytucji oraz eksponaty z kolekcji prywatnych, zainicjowana przez ówczesną dyrektor Biblioteki Polskiej – Danutę Dubois.

Już w latach 60. XX wieku zgromadzono w jednym pomieszczeniu pamiątki po kompozytorze. Do tego celu służył niewielki salonik sąsiadujący z salą, w której odbywały się konferencje i zebrania członków Towarzystwa. Chlubą był fotel kompozytora pochodzący z mieszkania Chopina przy 12 Place Vendôme, a podarowany instytucji w 1966 roku przez wnuczkę malarza Teofila Kwiatkowskiego, przyjaciela kompozytora i autora jego rysunkowych

Il. 9. Salon Chopina w Bibliotece Polskiej w Paryżu, fot. Jean-Marc Moser

portretów, między innymi słynnej akwareli przedstawiającej Fryderyka Chopina na łożu śmierci.

W 2003 roku, jedyny raz w historii naszej instytucji, w okresie ważnych prac renowacyjnych w gmachu Biblioteki Polskiej, dzięki zaangażowaniu, entuzjazmowi i działalności międzynarodowych Towarzystw Chopinowskich, pamiątki po Chopinie opuściły Paryż i były prezentowane w Japonii (Tokio, Muzeum Miejskie Duchu) i Austrii (Wiedeń, Öesterreichisches Staatsarchiv).

Fryderyk Chopin nigdy nie grał w budynku Biblioteki Polskiej, zakupionym już po jego śmierci. Jego imię figuruje jednak na liście członków-założycieli Towarzystwa Literackiego z 1832 roku. Dokument jest wystawiony w jednej z witryn, podobnie jak zdjęcie listu z 16 stycznia 1833 roku skierowanego do księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, prezesa

[16] Prace zostały sfinansowane przez Fundację Zygmunt Zaleski Stichting z siedzibą w Amsterdamie. Architektem był Andrzej Niewęgłowski, członek Rady Towarzystwa Historyczno-Literackiego.

ówczesnego Towarzystwa Literackiego Polskiego z podziękowaniem Chopina za przyjęcie go w poczet członków-założycieli. To właśnie w tym dokumencie młody kompozytor podaje w dopisku jako datę swych urodzin 1 marca 1810 roku.

Zgromadzone pamiątki są darami osób związanych z Chopinem bądź jego kręgiem towarzyskim i rodzinnym. Część pochodzi z Muzeum Adama Mickiewicza. Po dewastacji przez nazistów okupujących Bibliotekę Polską w czasie drugiej wojny światowej w szafkach ponownie otwartego muzeum były przechowywane oprócz księgozbioru także negatywy na szkle, dokumentujące ekspozycje Chopinowskie mające miejsce w paryskiej instytucji.

Niektóre eksponaty zostały podarowane przez Marthę Bouvaist-Ganche, pianistkę i wdowę po muzykologu, wielkim miłośniku muzyki Chopina i kolekcjonerze jego pamiątek, Edwardzie Ganche. Inne pochodzą z późniejszego okresu, jak na przykład fortepian marki Pleyel z 1845 roku, który wzbogacił kolekcję jako dar Christine Migaux w roku 2006.

Archiwalia dotyczące polskiej emigracji i jej związków z elitą artystyczno-intelektualną w Paryżu w XIX wieku, rękopisy, korespondencja, pierwsze wydania dzieł, niektóre opatrzone adnotacjami Chopina, a także interesująca bogata ikonografia Chopinowska stanowią dziedzictwo emigracji. O tym, jak ważna jest „obecność" Chopina w Bibliotece Polskiej w Paryżu, świadczy fakt, że najwięcej zwiedzających kieruje swe kroki do Salonu Chopina, a organizowane często koncerty z jego muzyką cieszą się wielkim powodzeniem[17].

Muzeum Bolesława Biegasa

Zupełnie inny charakter ma sala poświęcona rzeźbiarzowi, malarzowi i autorowi dramatów autobiograficznych, Bolesławowi Biegasowi (1877–1954) (il. 10). Biegas w ostatnich latach życia został członkiem Towarzystwa Historyczno-Literackiego, które uczynił swoim spadkobiercą uniwersalnym. Muzeum

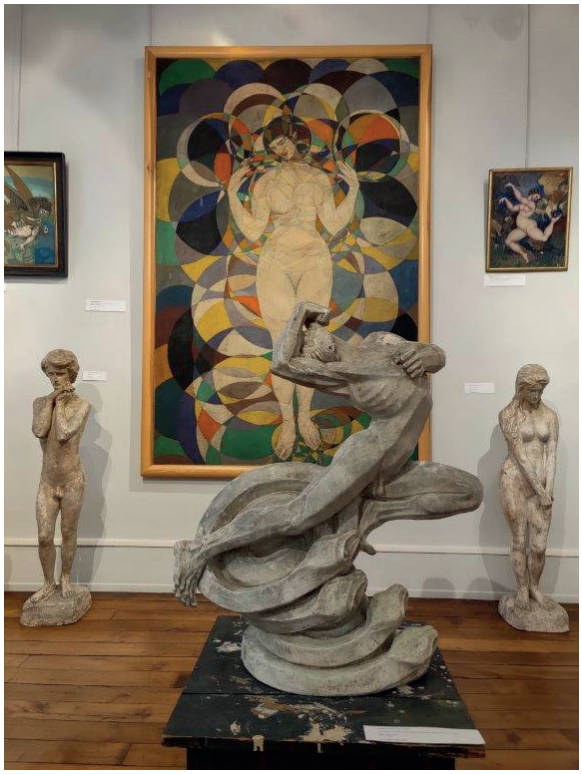

Il. 10. Muzeum Bolesława Biegasa w Bibliotece Polskiej w Paryżu, fot. Hanna Zaworonko

powstało z daru na mocy zapisu testamentowego, który objął: obrazy z różnych okresów jego twórczości, rzeźby, szkicowniki, a także obrazy zaprzyjaźnionej z artystą Olgi Boznańskiej, kilka mebli i przedmiotów rzemiosła artystycznego[18]. Po burzliwej historii tej kolekcji zdecydowano się utworzyć Muzeum Bolesława Biegasa, które w obecnej postaci istnieje od 2004 roku. Jego spuścizna jest przechowywana w różnych działach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Liczne prace artysty zostały przekazane jako depozyt na potrzeby wystaw stałych: Muzeum Mazowieckiego w Płocku, Muzeum Fryderyka Chopina w Warszawie, a także Musée d'Orsay w Paryżu, Musée des Avelines w Saint-Cloud oraz Musée des Beaux-Arts w Lyonie i w Rennes.

Obecność prac artysty w innych instytucjach muzealnych jest bardzo ważna dla promocji jego twórczości, ale też dla konserwacji prac. Instytucje te, szczególnie Muzeum Mazowieckie, podjęły prace konserwatorskie na dużą skalę, związane z dużym nakładem finansowym, co jeszcze parę lat temu stanowiło ważną przeszkodę dla prezentacji dzieł Biegasa.

Zgodnie z życzeniem artysty staramy się prezentować jego twórczość w ramach kolejnych wystaw

[17] Przypomnieć należy ważne wystawy Chopinowskie zorganizowane przez polską emigrację, ich tło historyczne i polityczne w kontekście dokumentów z działu archiwów i kolekcji artystycznych Towarzystwa Historyczno-Literackiego / Biblioteki Polskiej w Paryżu: „Frédéric Chopin. Exposition de tableaux, gravures, manuscrits, souvenirs (1810–1849)" w 1932 roku oraz „Frédéric Chopin, George Sand et leurs amis" w roku 1937, a także wystawę „Chopin" w paryskim Trianon du Parc de Bagatelle w 1983 roku, której komisarzem był ówczesny kustosz kolekcji Biblioteki Polskiej, Xawery Deryng.

[18] Patrz X. Deryng, *Bolesław Biegas*, Warszawa [2011]. Praca ta jest obszerną monografią artysty w języku polskim.

Il. 11. Alfred Dehodencq, *Stracenie Żydówki w Maroku* (*Sol Hachuel*), 1860 rok, olej na płótnie, 110 x 80 cm, nr inw. M 259, projekt PAUart, www.pauart.pl, domena publiczna

poświęconych wycinkom jego twórczości. Po sukcesie zorganizowanej przez Xawerego Derynga wystawy w Trianon de Bagatelle w 1992 roku, obejmującej całokształt twórczości Biegasa, zostały zaprezentowane w Bibliotece Polskiej w Paryżu kolejno ekspozycje: „Biegas i muzyka", „Biegas i poeci", „Wampiry wojny", „Biegas i taniec". W tej chwili trwają prace nad wydaniem *catalogue raisonné* obejmującego malarstwo i prace rzeźbiarskie artysty. Podjęte zostały także badania nad jego pracami literackimi[19]. W obrębie Towarzystwa Historyczno-Literackiego wyłoniono Komitet Bolesława Biegasa, który czuwa nad dziełami artysty, kontroluje autentyczność jego prac oraz liczbę dozwolonych odlewów, wydaje certyfikaty włączenia do *catalogue raisonné* oraz zajmuje się promocją twórczości artysty.

Kolekcja Kamila Gronkowskiego

15 czerwca 1954 roku ukazała się zredagowana przez Polskie Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu następująca informacja o podarowaniu przez znanego amatora sztuk pięknych, historyka sztuki i muzealnika pochodzenia polskiego, Kamila Gronkowskiego[20], jego kolekcji dla Biblioteki Polskiej:

> Prezes Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego, świętej pamięci Kamil Gronkowski, kustosz honorowy francuskich muzeów narodowych, członek Najwyższej Rady Sztuk Pięknych, zmarły 14 sierpnia 1949 roku, przekazał na mocy testamentu z 1 grudnia 1947 Polskiemu Towarzystwu Historyczno-Literackiemu swoje zbiory sztuki (108 obrazów mistrzów francuskich i obcych, dużą kolekcję cennych francuskich wydań książkowych, cenne pamiątki historyczne, m.in. szkatułkę należącą do Talleyranda, popiersie królowej Marii Leszczyńskiej)[21].

Razem z kolekcją sztuki Kamil Gronkowski przekazał Polskiemu Towarzystwu Historyczno-Literackiemu całą bibliotekę podręczną: katalogi uporządkowane w sposób chronologiczny, pamiątki, druki (zaproszenia na wernisaże, konferencje, wykłady i różne uroczystości), które pozwalają prześledzić jego zainteresowania i działalność, począwszy od udziału w przyjęciach na cele dobroczynne aż do organizowania i patronatu nad działalnością Biblioteki Polskiej.

[19] P. Wojciechowski, *Przenikanie. Twórczość literacka Bolesława Biegasa*, Białystok 2024.

[20] Kamil Gronkowski, kustosz Petit Palais des Beaux-Arts de la Ville de Paris, pełnił funkcje prezesa Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego od 1946 roku aż do swej śmierci, 14 sierpnia 1949. Odznaczał się niezwykłą otwartością i świetną znajomością sztuki. Przez wiele lat był czołowym ekspertem twórczości artystów tak wysokiej klasy jak Rembrandt czy Murillo. W 1933 zorganizował wystawę Antoine'a Bourdelle'a w Palais des Beaux-Arts w Paryżu (Petit Palais). Z wyrobionym okiem, wykształconym na kolekcjach rodzinnych i muzealnych, Petit Palais stworzył kolekcję wysokiej klasy, obejmującą przede wszystkim obiekty sztuki XVIII i XIX wieku. Kilka cennych mebli i zegarów, obrazy olejne, rysunki, akwarele, zbiór ceramiki, porcelany i przedmiotów rzemiosła artystycznego z Japonii, Chin i Indii zapełniały jego apartament i biuro kustosza muzeum Petit Palais.

Gronkowski jako przedstawiciel kół emigracyjnych przed wojną utrzymywał kontakty z: Ambasadą Polską, Polską Akademią Umiejętności, Centre d'Études Polonaises w Paryżu oraz Foyer Anglo-Polonais de Paris. Kiedy na początku 1945 roku został utworzony międzynarodowy komitet do pomocy przy odbudowie Biblioteki Polskiej pod egidą ówczesnego dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu, Franciszka Pułaskiego, Gronkowski został mianowany jednym z dwudziestu trzech honorowych prezesów tej instytucji do której zaproszonych zostało wielu polityków i historyków francuskich. Patrz *L'Esprit curieux*, red. A. Czarnocka, A. Wiatrzyk, Paryż 2024.

[21] *Société Historique et Littéraire Polonaise, Compte rendu de l'activité pour les années 1946–7–1956–7*, Paryż 1959, s. 18–19.

Il. 12. Eleonora Reinhold, *Cytadela* (*Jerozolima*), brak daty [?], olej na płótnie, 33 x 41 cm, nr inw. M 613, projekt PAUart, www.pauart.pl, domena publiczna

Przy inwentaryzacji przekazywanych prac pojawiły się uwagi odnośnie do znaczenia kolekcji: „bardzo ważne, ważne, o średniej wartości", ale też „ważne ze względu na motywy polskie". Kolekcja została dostarczona w pięciu partiach z mieszkania Gronkowskiego do Biblioteki Polskiej w Paryżu. Pomiędzy najcenniejszymi dziełami znalazły się: rysunek piórkiem Eugène'a Delacroix (1798–1863), rysunki Françoisa Bouchera, Charlesa Nicolasa Cochina, Françoisa Graneta, Jeana-Baptiste'a Greuze'a, Paula Hueta, Augustina Pajou, Pierre'a Wille'a i innych (il. 11). Sprzedaż kilku dzieł najwyższej jakości pozwoliła przetrwać Towarzystwu najtrudniejsze momenty w jego historii.

Gronkowski prowadził też ożywioną działalność w Dinard, gdzie znajdowała się jego willa rodzinna „La Vistule" („Wisła"), którą także przekazał Towarzystwu Historyczno-Literackiemu[22]. Kolekcja Kamila Gronkowskiego, eksponowana do 1999 roku w pomieszczeniach Biblioteki, jest rzadkością w zbiorach emigracyjnych, wzbogaceniem istniejących w kraju kolekcji rysunków i akwarel mistrzów obcych, głównie z XVIII i XIX wieku. Remont tych pomieszczeń umożliwi w następnych latach jej większą dostępność dla publiczności.

Wśród darczyńców Biblioteki znajdują się także sami artyści lub ich rodziny.

Zespół stu dwudziestu dwóch prac Teofila Kwiatkowskiego został podarowany Towarzystwu Historyczno-Literackiemu w latach 60. XX wieku przez wnuczki artysty. Są to przede wszystkim: szkice, rysunki i kilka prac malarskich o tematyce związanej z Fryderykiem Chopinem oraz rodziną Czartoryskich, z którymi Kwiatkowski był zaprzyjaźniony.

W tej grupie należy z pewnością wymienić malarza Jana Ekierta (1907–1993), jednego z najważniejszych artystów będących darczyńcami Biblioteki. Urodzony w podkarpackiej Komborni Ekiert studiował pod kierunkiem Jana Korybuta-Daszkiewicza, ucznia Jana Matejki, i dość szybko rozpoczął karierę malarską w Polsce, przerwaną jednak przez wojnę. Po przyjeździe do Paryża po pięciu latach niewoli w Niemczech kontynuował studia między innymi w tutejszej École des Beaux-Arts, ale przede wszystkim u André Lhote'a, podobnie jak jego przyszła żona, Eleonora Reinhold. Brał udział w wielu wystawach w kraju i we Francji, a w 1961 roku został laureatem nagrody plastycznej „Kultury". Jan Ekiert przekazał Towarzystwu Historyczno-Literackiemu swoją pracownię na Montmartre oraz prace malarskie, rysunki i szkicowniki, a także prace jego żony, ciekawej malarki, zmarłej w 1984 roku[23] (il. 12). Obrazy Jana Ekierta zostały przekazane przez malarza do Muzeum Historycznego w Sanoku i Muzeum Podkarpackiego (wówczas Regionalnego) w Krośnie. W Bibliotece Polskiej w Paryżu była już organizowana wystawa jego prac, połączona z prezentacją malarstwa Eleonory Reinhold, na której do głosu doszła ich piękna i ważna komplementarność, mimo że Ekiert był z pewnością o wiele bardziej znany w środowisku artystycznym Paryża. Małżonków łączyła fascynacja kolorem i formą.

Ponad tysiąc prac innego artysty zostało złożonych przez spadkobierców w 1994 roku w naszej instytucji. Jest nim Georges Van Haardt (Kazimierz Jerzy Brodnicki, 1907–1980). Jego życie i twórczość wciąż otacza tajemnica, ponieważ konsekwentnie posługiwał się pseudonimem – nazwiskiem swej pierwszej żony, Eggi Van Haardt (około 1912–1944). Brodnicki studiował prawo na Uniwersytecie Poznańskim, a przed wojną pracował jako sędzia. W 1939 roku wraz z żoną opuścił Polskę. Tułaczka wojenna prowadziła ich przez Włochy, Grecję, Turcję aż do Palestyny.

[22] W Dinard zmarł w 1907 roku jego ojciec, powstaniec styczniowy, Emile Constant Gronkowski. Na cmentarzu w pobliżu willi „La Vistule" znajduje się grobowiec rodziny Gronkowskich.

[23] Wykonawcą jego testamentu był ksiądz Aleksander Gołda.

Il. 13. Georges Van Haardt (Kazimierz Jerzy Brodnicki, *Pieśni Bilitis*, 1948 rok, olej, ołowek, farby wodne, nr inw. Rys.300.5, projekt PAUart, www.pauart.pl, domena publiczna

Van Haardt przebywał parę lat w Jerozolimie, gdzie zmarła Egga, następnie w Bejrucie, a po uzyskaniu stypendium rządu francuskiego, już z drugą żoną, ukochaną Czi (Czesławą Pogorzelską) osiedlił się w Paryżu. Był artystą niesłychanie płodnym i innowacyjnym (il. 13). Jego abstrakcyjne obrazy, kolaże czy rysunki wystawiane w galeriach Francji, Niemiec oraz w Polsce fascynowały publiczność przez wiele lat. W Bibliotece Polskiej w Paryżu zorganizowane zostały już dwie duże jego wystawy, w latach 2014 i 2016, a obecnie są planowane dalsze wydarzenia wokół jego twórczości i nurtu abstrakcji lirycznej.

*

Przedstawiony tu szkic, omawiający zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu, ma na celu przekazanie informacji o charakterze i różnorodności jej zasobów. Osobnym zagadnieniem są zbiory archiwalne i biblioteczne, których bogactwo zostało opisane we wspomnianej już kilkakrotnie zbiorowej publikacji *Towarzystwo Historyczno-Literackie. Biblioteka Polska w Paryżu. Zarys historii i prezentacja zbiorów*.

Przed pracownikami Biblioteki Polskiej w Paryżu stoi wielkie wyzwanie – Jak odnaleźć się w nowej epoce historycznej XXI wieku? Polska odzyskała niepodległość, nie ma dziś potrzeby ratowania zbiorów przed najeźdźcą. Jednocześnie archiwa, książki, dzieła sztuki znajdujące się w Bibliotece to kawałek Polski na obczyźnie, skarb narodowy związany z historią polskiej emigracji i jej najprzedniejszych przedstawicieli. Jak uatrakcyjnić zbiory, jak przekazywać pamięć o emigrantach? Jak kontynuować działalność instytucji, która jest pomostem między naszymi kulturami, polskiej i francuskiej. Na te pytania staramy się naszą codzienną działalnością odpowiedzieć.

BIBLIOGRAFIA

Album musical Marii Szymanowskiej, oprac. Renata Suchowiejko, Kraków–Paryż 1999.

Biblioteka Polska w Paryżu: zarys historii i prezentacja zbiorów, red. Wiesława Kordaczuk, Elżbieta Kosieradzka, Ewa Rutkowska, Paryż–Warszawa 2014.

Deryng Xavier, *Bolesław Biegas*, Warszawa [2011].

Dyrdoń Zbigniew, *Katalog Zbioru Kartograficznego Towarzystwa Historyczno-Literackiego Biblioteki Polskiej w Paryżu*, t. I, Warszawa 2021.

Gadon Lubomir, *Z życia Polaków we Francyi. Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, 1832–1882*, Paryż–Kraków 1883.

L'Esprit curieux, red. Anna Czarnocka, Agnieszka Wiatrzyk, Paryż 2024.

Pezda Janusz, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1893*, Kraków 2013.

Pułaski Franciszek, *Biblioteka Polska w Paryżu w latach 1893–1948*, Paryż 1948.

Szablowska Anna Agnieszka, *Plakat polski w Bibliotece Polskiej w Paryżu*, Warszawa 2011.

Wojciechowski Paweł, *Przenikanie. Twórczość literacka Bolesława Biegasa*, Białystok 2024.

Katalogi wystaw:

Chopin, katalog wystawy, Trianon du Parc de Bagatelle 1983.

Frédéric Chopin. Exposition de tableaux, gravures, manuscrits, souvenirs (1810–1849), katalog wystawy, Biblioteka Polska w Paryżu, Paryż 1932.

Frédéric Chopin, George Sand et leurs amis, katalog wystawy, Biblioteka Polska w Paryżu, Paryż 1937.

STRESZCZENIE

Biblioteka Polska w Paryżu jest jedną z najważniejszych instytucji emigracyjnych. Jej zbiory obejmują archiwa, bibliotekę i kolekcje sztuki. Biblioteka Polska została założona w 1838 roku przez uchodźców polskich pod egidą księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i Karola Sienkiewicza. Jej istnienie związane jest z historią kilku pokoleń emigracyjnych. Tych, którzy uchodząc z ziem polskich po klęsce powstania listopadowego na emigracji tę książnicę tworzyli, po tych, którzy po dziś chronią jej zbiory i dbają o to, by nie stała się instytucją martwą. Akt fundacyjny Biblioteki Polskiej został podpisany 24 listopada 1838 roku, a jej obecna siedziba zakupiona przez emigrantów w 1853 roku. Opiekę nad Biblioteką Polską sprawowało przez wiele lat Towarzystwo Historyczno-Literackie, powstałe z utworzonego w Paryżu w 1832 roku Towarzystwa Literackiego. Jego historia jest ściśle związana z dążeniami emigracji polskiej do podtrzymania własnej tożsamości i kultywowania polskości na wychodźstwie. Biblioteka Polska niemal od momentu powstania była uzależniona od zaangażowania i hojności rodaków. Wpływały do niej dary polskich emigrantów, Francuzów polonofilów oraz artystów polskiego pochodzenia mieszkających we Francji.

Przedstawiony szkic dotyczący zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu ma na celu przekazanie informacji o charakterze i różnorodności artefaktów kulturowych.

Słowa klucze: Biblioteka Polska w Paryżu, zbiory emigracyjne, Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin, Bolesław Biegas, Towarzystwo Historyczno-Literackie, pamiątki narodowe

SUMMARY

The Polish Library in Paris is one of the most significant émigré institutions. It holds archives, a library, and art collections. Founded in 1838 by Polish refugees under the auspices of Prince Adam Jerzy Czartoryski, Julian Ursyn Niemcewicz and Karol Sienkiewicz, the Polish Library has played a significant role in preserving the cultural heritage of the Polish diaspora. The library's existence is linked to the history of several generations of émigrés. From the refugees who fled Poland after the defeat of the November Uprising and established the library in exile, to the people who protect its collections today, ensuring that the library remains active. The Polish Library's founding charter was signed on 24 November 1838, and its current headquarters were purchased by émigrés in 1853. For many years, the library was managed by the Historical and Literary Society, formed from the Literary Society established in Paris in 1832. The Library's history is closely linked to the efforts of Polish emigrants to maintain their identity and cultivate Polishness in exile. From almost the moment of its creation, the Polish Library has depended on the commitment and generosity of its compatriots. It received donations from Polish émigrés, French Polonophiles, and artists of Polish origin living in France.

This overview of the Polish Library's collections in Paris aims to provide information about the nature and diversity of its cultural artefacts.

Keywords: Polish Library in Paris, emigration collections, Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin, Bolesław Biegas, Historical and Literary Society, national memorabilia